

ÇANDARLI ZÂDE ALİ PAŞA VAKFIYESİ

808 H. $\frac{1405}{1406}$ M.

O. Prof. İ. HAKKI UZUNÇARŞILI

Osmanlıların ilk devirlerine ait vesika ve vakfiyelerin elde edilince Kurumumuz tarafından neşredileceğini bundan evvelki sayılarımızın birinde söylemiş ve bu gibi vesikaları bulanların da neşreylemelerini rica etmiştim. Nitekim Belleten'in dokuzuncu sayısında Orhan Beğin (749 H. 1348 M.) tarihli bir Temliknamesi ile bundan evvelki sayıda (724 H. 1324 M.) tarihli yine Orhan Beğe ait farsça bir vakfiyeyi neşrettim; Maarif Vekâleti tarafından iki ayda bir çıkarılan (Tarih vesikaları) isimli vesikalar dergisi de dördüncü sayısında Sinan Paşa türbesinde bulunub Topkapı sarayı arşivine getirilen en eski vesikaları neşretmeğe başladı [1]. Her zaman söylediğim gibi ancak bunların neşri neticesindedir ki Osmanlı tarihinin ilk devirleri aydınlanmış olacaktır.

Ben bu defada Yıldırım Bayezidin oğlu Emir Süleyman'ın hükümdarlığı zamanında tertip edilerek başında kendi tuğrası olan (808 H. 1406 M.) tarihli Çandarlı zâde Ali Paşaya ait arapça bir vakfiye metni ile bunun toplu bir tercümesini okuyuculara takdim ediyorum. Bu vakfiyenin aslı İstanbul şehir müze ve kütüphanesinde olup fotografisi aldırılarak [2] makalenin sonuna konmuştur; eb'adı 27,5×307 santim olup âhersiz sarı kâğıt üzerine sülüs hatla yazılmıştır.

Orhan Gazinin izahlı olarak ilk neşrettiğim temliknamesi ile [3] tarih vesikalarında neşredilen Birinci Murad Beğ'e ait (767 Recep 1366 Mart) tarihli vakfiye türkçe ve geçen on dokuzuncu sayıdaki

[1] Tarih vesikalarında (sayı 4, sene 1941) Birinci Murad Beğe ait türkçe bir vakfiye ve Emir Süleymanın verdiği berat, asıllarının fotografileri ile beraber neşredilmiştir. Arşiv Müdürü B. Tahsin Öz Emir Süleymana ait berata, vakfiye ismi vermiş ise de yanlış olup bunların tamamen ayrı oldukları ve aralarında hiç bir münasebet bulunmadığı malumdur.

[2] Vesikanın fotoğrafını aldırırken gösterdikleri kolaylıktan dolayı şehir Müze ve kütüphanesi Müdürü Bay Şemseddin üstadımıza teşekkürlerimi arz ederim.

[3] Temliknamenin fotografisi ile bir sureti de Topkapı Sarayı arşiv klavuzunun birinci sayısında neşredilmiştir.

Orhanın vakfiyesi farsça ve bu Ali Paşa vakfiyesi ise arapcadır. Demek oluyor ki bu ilk devirlerde Osmanlılarda vakfiye tertibinde muttarit bir usul yoktur. Sonraları da bir buçuk asır ve belki biraz daha fazla devam eden arapça vakfiye tertibini medreselerin teessüsiyle beraber arapçanın ilim lisanı olarak birinci safta yer almasına atfetmekten ziyade Osmanlıların teşkilâtlarını örnek yaptıkları Anadolu Selçukîleriyle İlhanilerde de aynı tarzın devam edip geldiğine hamletmek daha doğru olur. Vakfiyeleri arapça yazdırmak usulünün — kendi vakfiyesinin farsça olmasına rağmen — Orhan zamanında kabul ve devam ettiğini (743 H. 1342 M.) tarihli Lala Şahin Paşa vakfiyesinden anlamaktayız; fakat gerek Orhanın ve gerek kendisinden sonra gelen hükümdarların vermiş oldukları Temliknamelerle Beratların hep türkçe oldukları görülmektedir [4].

Vakfiyelerin arapça olarak devamı on altıncı asrın ortalarına veya ana yakın zamana kadar devam ederek sonradan türkçeye çevrilmeğe başlamıştır; Kanunî Sultan Süleyman zamanında ve (960 H. 1553 M.) senesinde münderecatından iyi istifade edilmek üzere Salâtin vakfiyelerinin türkçeye çevrilmesi emredilerek bu işe Hurrem Sultan medresesi müderrisi Alâüddin Efendi memur edilmiştir [5].

Bu mukaddime münasebetiyle şunu da söyliyelim ki Osmanlılar zamanındaki vakfiyelerin içinde pek az da olsa türkçe olarak taş hakkedilip, cemaatin kontroluna arzedilmiş olan vakfiyeler de görmekteyiz; gördüğüm iki vakfiyenin ikisi de on beşinci asra aittir. Bunlardan biri Osmanlı himayesinde bulunan Germiyan oğlu ikinci Yakub

[4] Elimizde Orhan, Birinci Murad, Emir Süleyman ile İsa ve Musa Çelebilerin vermiş oldukları Berat suretleri vardır; fakat bunların asılları mevcut olmadığından suret ile karşılaştırmak şimdilik mümkün değildir.

[5] Merhum ve mağfurünle — مرحوم و مغفور له — şehzâde Sultan Mehmed Tabâ Serah طاب ثراه valdesi sultan hazretlerinin mahruse-i İstanbulda olan medresesi müderrisi Alâüddine hüküm yazıla ki

Hızânei âmirede olan salâtini izam tâbe serahüm evkafının vakfiyeleri arabî ile tomar yazılıp evkafa müteallik maslahat bulunup vakfiyeye müracaat olunmak lâzım geldikte eklerinden arayıp bulunmak lâzım olup zikrolunan vakfiyelerin icmal üzere türkçeye terceme olunması lâzım ve mühim olup ve bu bapta senin kemâli fazlın ve firâset ve nihayeti ilim ve dirayetine hüsnü itimâdım olmagın salâtini maziye evkafının vakıfnâmelerini berveçhi icmal türkiye terceme eylemek için sana emridüp ve zikrolunan vakıfnâmeler darphane-i âmirenden ihraç olunup ve mühürlenip sana gönderildi. İmdi buyurdum ki hükmü şerifi vâcibülittibâim vardıkta bu hususa mübaşeret eyleyüp yazdırup Hızânei âmireme gönderup teslim ettiresin, şöyle bilesin deyu. tahriren fi 16 Safer sene 960 (Divâmı Hümayun ahkâm defteri No. 63).

Beğin (814 H. 1411 M.) tarihli taş vakfiyesi ile [6] diğeri de meşhur Timurtaş Paşa zâde Umur Beğin Bursada Set başındaki camii kapısının iki tarafına konmuş ve yine taşla hakkedilmiş olan vakfiyedir [7]. Vakfiyeleri kendi milletinin lisaniyle ve herkesin anlayacağı şekilde taşla hâkkettirüp vakfı halkın nezaret ve kontroluna bırakarak mütevellilerin sūiistimallerinin önüne geçmek ve vakıf şartlarına riayet olunması için yapılan bu usul şüphesiz pek faydalı idi [8]. Kadıların uzun uzadıya dua, senâ ile başlayarak arapçadaki vukuf ve kudretlerinin nümunesi olarak tertip edilen ve hakikaten bir çoğu arap edebiyat ve belâğatinin güzel örnekleri olan vakfiyelerin okunup içinden çıkılması yorucu bir iş olduğundan Osmanlı hükümdarının bunlardan sarfınazarla asıl vakfa ait kısımların türkçeye çevrilmesini istemesi çok yerinde idi; hükümdeki (vakfiyelerin icmal üzere türkçeye terceme) edilmesi kaydı vakfiyedeki lakırdıların terk edilmesi demektir.

Okunaklı ve istifli bir surette yazılmış olan bu Ali paşa vakfiyesinin metni ile tercemesi bundan sonraki sahifeye yazılmıştır. Ali paşa, vakfiyesini, vefatından tam bir sene evvel tertip ettirmiştir.

[6] Yakup Beğin taş vakfiyesi sureti (Âli germiyan kitâbeleri) ismi altında Germiyan kitabeleriyle beraber merhum üstadımız Bay Halil Etem tarafından neşredilmiştir. (Tarihi Osmanî Encümeni mecmuası sene I s. 112) Bundan başka tarafımdan neşredilen (Kütahya şehri) isimli eserde de bazı ufak, tefek tashih ve ilâvelerle ve fotografisiyle birlikte (sayfa 79) bir sureti vardır.

[7] Umur Beğin vakfiyesi sureti ilk defa merhum üstadımız Bay Ahmed Tevhîd tarafından Tarihi Osmanî Encümeni mecmuasında (sene 3 s. 868) ve daha sonra da merhum Memduh Koyunluoğlu tarafından tertip edilip Bursa Halkevinin 1937 senesinde bastırılmış olduğu (İznik ve Bursa tarihi) isimli eserin 178-180 inci sayfalarında neşredilmişlerdir.

[8] Germiyan oğlu Yakup Bey vakfiyesindeki, imârete misafir olup hasta olanların tedâvi edilmelerine dair olan kayda istinaden 1912 senesinde Kütahya mutasarrıflığında bulunup şimdi Çorum mebusu olan Bay İsmail Kemal Alpsar, evkaf Nezâretine müracaat ederek Kütahyada bu vakfın gelirinden bir hastahane yapılmasına karar almış ve hastahänenin temelleri de atılarak işe başlanmış ise de unumî harbin araya girmesi bu hayırlı işi geri bıraktırmış ve Alpsardan sonra gelen mutasarrıf ve valiler de bu hayırlı işi takibe himmet etmemişlerdir.

VAKFIYENİN METNİ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

[Tuğra] (امير سليمان بن بايزيد)

الوصل صحيح حرر
باذن ابراهيم بن
خليل عفي عنهما
وصح لدى وصح بين يدي جريان الخيرات وطريان
المبرات على وفق ما زبر في المزبور وطبق ما سفر
في المسفور حرره عبد الدليل ابراهيم بن خليل
الحاكم بروسه المحمية حيت عن كافة
البلية عاملهما الله بالطافه الخفية

ثبت ما فيه عندي وتحقق مفهومه بين يدي
باقرار واقف المذكور فيه بين يدي
مشافها حرره الفقير الى الله الغنى
رمضان بن ابى يزيد القير شهرى
عاملهما الله بلطفه الخفى القوى

- 1- اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى عَظَّمَ سَانَ الْمُحْسِنِينَ بِمَحَبَّتِهِ وَمَعِيَّتِهِ وَهُوَ نِهَايَةُ الْفَوْزِ بِالسَّعَادَةِ
- 2- الْعَظْمَىٰ وَجَعَلَ الْجَنَّةَ مَصِيرَهُمْ يَوْمًا يُجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا بِأَهْوَالِهَا
- 3- أَلَدَّهُمْ وَأَعَدَّ لَهُمْ فِيهَا مَقِيمًا وَمَلَكًا جَسِيمًا وَذَلِكَ مِنَ الْجَزَاءِ

- 4- الْأَوْفَى وَالصَّلَوةُ عَلَى مُحَمَّدٍ الْأَنَى بِالْحَنَفِيَّةِ السَّمْحَةِ السَّهْلَةِ الْبِيضَاءِ
- 5- الْحَاثُ لِأَسْتِهِ عَلَى الْمَبْرَاتِ الْمُسْتَجْلِبَةِ لِمَا هُوَ الذَّخْرُ الْأَسْنَى وَابْعُدْ فَلَمَّا
- 6- عِلْمَ وَأَيَّقَنَّ صَدْرَ عَاطِمِ الْوَزْرَا فِي الْعَالَمِ الَّذِي فَاحَ نَشْرِيْرَهُ بَيْنَ سَائِرِ الْأُمَمِ
- 7- وَانْتَشَرَ صَيْتُ فَضْلِهِ وَجَلَالِهِ فِي الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ وَفَاقَ عَلَى ابْنَاءِ جَنْسِهِ
- 8- فِي عَصْرِهِ بَعْمُومِ الْجُودِ وَالْكَرَمِ وَافْتَخَرَ بِشَرِيفِ وَجُودِهِ أَرْبَابَ السَّيْفِ
- 9- وَالْعِلْمِ وَالْقَلَمِ عَلَى بَاشَا بْنِ الْمَرْحُومِ الْحَبْرِ الْأَمَامِ وَالْقَرَمِ الْهَمَامِ
- 10- الْمَغْفُورِ السَّعِيدِ الشَّهِيدِ الدَّارِجِ إِلَى رَحْمَةِ اللَّهِ تَعَالَى خَيْرِ الدِّينِ بَاشَا
- 11- وَقَفَهُ اللَّهُ لِمَا يُحِبُّهُ وَيَرْضَاهُ وَجَنَّبَهُ عَمَّا يَكْرَهُ وَيَأْبَاهُ إِنْ الدُّنْيَا
- 12- مَخْلُوقَةٌ مَعْبُورَةٌ وَعَمْرُ الدَّارِ الْآخِرَةِ كَمَا أَشَارَ إِلَيْهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
- 13- بِقَوْلِهِ الدُّنْيَا قَنْطَرَةُ الْآخِرَةِ فَاعْبُرُواهَا وَلَا تَعْمُرُواهَا وَإِنْ نَعِمَ بِهَا
- 14- الْيَسْرُ وَإِنْ امْتَدَّبَرْتُمْ إِلَى انْقِضَاءِ وَزَوَالِ وَمَالِ حُبُورِ وَسُرُورِهَا
- 15- مَلَالٌ فِي ثَانِيَةِ الْحَالِ وَأَنَّهَا مَزْرَعَةُ الْآخِرَةِ فَالْعَاقِلُ مَنْ اشْتَقَلَ
- 16- بَزْرَاعَةَ بَذْرِ الْمَبْرَاتِ لِيَحْصَلَ لَهُ يَوْمَ الْحِصَادِ خَيْرَ الْمَسْتَقْلَاتِ
- 17- وَلَمْ يَفْتَرِ بَزْرَافِهَا الْفَانِيَةَ كَيْلَا يَتَلَى يَوْمَ تَذْهَلُ كُلُّ مَرَضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ
- 18- بِمَخَافَتِهَا الْهَيَالَةَ.

إذا أنت لم تزرع وابتصرت حاصداً
ندمت على التقصر في زمن البذر

- 20- اخْتَارَ أَنْ يَدُومَ حَسَنَاتِهِ وَيَفْزَرَ مَثُوبَاتِهِ وَلَا يَنْقَطِعَ الْأَعْمَالُ بِهِ وَصَالِحَاتِهِ
- 21- عَلَى مَا نَطَقَ بِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِذَا مَاتَ ابْنُ آدَمَ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا ثَلَاثَ الْحَدِيثِ
- 22- فَوْقَ وَحَبْسِ ضَيْعَةِ الْوَأَقَعَةِ فِي حُدُودِ كُورَةِ بِيكِي شَهْرِ الْمَعْرُوفَةِ بِأَيَّاسِ
- 23- كُورِي الْمَحْدُودِ قَبْلَتِهَا بِطَرِيقِ لِقْصَبَةِ ابْنِكُولِ مَعْرُوفِ بَيْنَ أَهْلِهَا بِقِرَالِ يُولَى
- 24- إِلَى أَنْ يَنْتَهِيَ إِلَى الْقَرْيَةِ الْمَنْسُوبَةِ إِلَى كُجُوكِ أَيَّاسِ وَمِنْهَا إِلَى أَنْ يَصِلَ

- 25- الى القرية الشهيرة بوقف پوستين پوش وشرقها بالربوة الواقعة
- 26- في الاجمة المعلومة هناك الشهيرة بقرق ايوكى الى ان يبلغ لزيارة الصغرى
- 27- ومنها الى الطريق المذكور متقابلة القبلة وشمالها بما يصل
- 28- الى حدٍ مانسبت الى صاروجه پاشا الى ان ينتهى مصاحباً للطريق الى الاجمة
- 29- المذكورة ومنها الى الربوة المذكوره وغربها متصل بمجد الوقف
- 30- المذكور المجاور بجبلها منحدراً الى الوهدة المذكوره الى ان ينتهى ممتداً
بالطريق الى الصخرة
- 31- المعروفة باين قيا ومنها الى الماء الكبير ومنه ذاهباً بنهر الارس الى ما ينسب
- 32- الى خربنده حضر ومنه الى ما ينسب الى صاروجه پاشا المذكور وضیعة اخرى
- 33- معروفة بدره كوى واقعة في حدود الموضع المذكور حدها القبلى لزريق
- 34- ضیعة پاشايكيت بن شاهين وشرقها لزريق ما للشيخ عبد الله ملابساً للطريق
- المعروف بصرت يولى الى ضیعة آلتون بغا ومنها بالطريق ايضاً الى حد ادا كوزى
- 35- وشمالها بالموضع المعروف بيك دراغى الى ما للشيخ عبد الله وغربها بما ينسب
- 36- الى پاشا يكيكيت بن شاهين المذكور ملابساً بالطريق الى ما ينسب الى
قرجه على ومنه
- 37- الى حدقانى ومنه الى موضع معروف بقره درا ومنه الى بيك دراغى المذكور
وعبده المدعو
- 38- بندلكو مع زوجته كلنجه وابنته يورك وقرجه وبنته (.)
وتوزن في يده
- 39- وعبده الآخر املادون مع زوجته كالى وابنه يورك وتبعه وبقره وتوزن
- 40- في يده وعبده الآخر درغان مع زوجته ماريه وبنته كور ومع توزين
في يده على متوطى الزاوية المعمورة في محروسة بروسا وللنازلين فيها والواردين

41- عليها من العلماء والحفاظ والفقراء وشرط مد الله ظله ان يعطى العليق للمسافر

42- العالم والحافظ والفقير ثلث ليال ولا يزداد على ذلك وشرط ان تصرف

43- غلة الجمع اولا الى عمارة رقبها ورقبه ما فيه استغلاله وفوض التولية والنظر في

44- امر الاوقاف المذكوره الى حاكم الشرع في ذلك البلد وعن له من غلتها

ثلث عشرها

45- وشرط ايضاً ان يهيباء كل يوم طعامه غداءً وعشاءً فحصل بعد ذلك

وقفاً مؤبداً مغلداً باتاً

46- غير معلق ولا مقيد بغير القيود المذكوره بحيث لا يغير شروطه ولا تبدل

ضوابطه ولا يجوز فيها

47- الاستبدال ولا يوجر شئ منها فوق ثلث سنين للاستغلال فبا الطريق

الاولى ان لا يباع ولا يرهن

48- ولا يوهب . فمن سعى في البطالة اورغب في اهماله فعليه لعنة الله والملائكة

والناس اجمعين (فَأَتَمَّا إِثْمُهُ)

49- عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ) واجر الوقف كما كان (إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِعُّ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ)

وعلى هذا وقع الاشهاد وجرى ذلك

50- في شهر رجب الاصح سنة ثمان وثمانماية الهجرية المصطفوية صلى الله

عليه وعلى آله واصحابه اجمعين .

شهد بما فيه

شهد بما فيه

شهد بما فيه

شهد بما فيه

مولينا كوجك بن مجنون

سليمان بن عبدالله

بليان بن عبد الله

حمزه بن عبد الله

شهد بما فيه

خواجه ابراهيم بن خواجه يونس

VAKFİYENİN TOPLU BİR TERCEMESİ [9]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Bismillâhirrahmanirrahim

Tuğra

Emir Süleyman İbni Bayezid

Kazasker Ramazan ibni Bayezid'in vakfiyeyi tasdiki:

Bu vakfiyenin münderecatı, mefhumu ve içinde ismi zikredilen vâkıfın şifahen takriri benim indimde sabit olmuştur. Tanrı Ramazan ibni ebi Yezidi Kırşehir'e görünmiyen lûtfiyle muamele etsin.

Bursa Kadısı Halil ibni İbrahîmin vakfiyenin sıhhatine hükmettiğine dair şerh:

Bu hayratın ve cereyanı meberatın vukuunun bu vakfiyede yazıldığı gibi olduğu Bursa hakimi İbrahim ibni Halil indinde tahakkuk etmiştir. Tanrı her ikisini de bütün belâlardan himaye ve gizli lûtuflarıyla muamele etsin.

Dehşetiyle çocukları kocatan kıyamet gününde, ihsan edenlerin makamını Cennet yapan ve onlara Cennet nimetleri ihsan eyleyen Tanrı'ya hamdolsun.

Bize kolaylık gösterici parlak bir din olan islâmiyeti getiren ve ahiret için gayet faydalı bir sermaye olan hayrata bizi teşvik eden Hazreti Muhamme'de salât olsun.

Âlemde büyük vezirlerin sadrı olan, milletler arasında hayırlı işlerinin kokuları saçılan, arap ve acemde fazilet ve büyüklüğünün şöhreti yayılan, cömertliği zamanının adamlarına tefevvuk eden ve vücudıyla erbâbı kalem ve erbâbı ilim ile erbâbı seyfin iftihar ettiği Ali paşa ibnülmerhum الحبر الامام وانقرم والهام المغفور السعيد السيد الدارج الى رحمة الله تعالى Hayreddin paşa - ki Allah onu sevdiği ve razı olduğu şeylere muvaffak ve istemediği şeylerden uzak etsin - Peygamberimiz sallallahü aleyhi vesellemin: «Dünya ahretin köprüsüdür; oradan geç ve onu daimî kılmama; onun nimetleri azdır ve biraz uzasa bile sona erer, onun sürur ve ferahlığının sonu melâldir; o dünya, ahretin tarlasıdır; bundan dolayı âkil olan kimse hasat günü iyi mahsul alabilmek için hayrat tohumu ekmekle meşgul olup dehşet ve mehafetinden ömzikli anaların yavrularını bırakıp kaçtığı günde cezaya çarpılmıyacak surette

[9] Eski vakfiyelerin aynen tercemeleri, mümkün değil denecek kadar zordur; buna sehpe dua ve cümle mutarızalarla fazla sözler olmasındır. Bunların anlatılabilecek ve aslına halel gelmiyecek tarzda icmalı icap ediyor.

dünya zaharifiyle mağrur olmıyan adamdır.» hadisiyle işaret ettiği veçhile [hasat toplayanları gördüğün vakitte tohum ekilecek günde ekmediğine pişman olursun] Ali paşa da, dünyanın bir köprü olarak yaradıldığını ve ahirete bir geçitten ibaret olduğunu bildi ve yakın hasıl etti. Bunun üzerine Peygamberin, Adem oğlu ölünce üç şeyden başka ameli inkitaâ uğrar [10] hadisi üzerine hayır ve hasenâtının sevabının çok ve devamlı olmasını ihtiyar etti. Ve Bursada mamur zaviyesinin sakinlerine, hafız, âlim ve fakirlerden o zaviyeye geleceklerle aşağıdaki yerleri vakfetti.

Yenişehir nahiyesi hududunda bulunup cenubu, İnegöl kasabasına giden ve Küçük Ayasa mensup köye ve oradan Postinpuş پوسٲین vakfiyle müstehir köye giden ve halk arasında (Kral yolu) diye maruf olan yol ile, şarkı, malûm olan ormanda vaki (Kırk öyüğü) diye meşhur tepeden Ziyareti sugraya ve oradan kible mukabilindeki mezkûr yola (yâni Kral yoluna) bir hat ile varan ve şimali, Saruca paşaya nisbet olunan yerin hududuna vasil olup mezkûr ormana ve oradan mezkûr tepeye giden yola müvâzi nihayet bulan yer ile garp tarafı (جلا Culha) ya mücâvir olan mezkûr vakfın hududuna muttasıldır. Buradan mezkûr yola inerek (İnkaya) denilen taş ve oradan büyük suya ve oradan ? در nehriyle beraber Harbende Hızır'ın yerine ve oradan da mezkûr Saruca paşaya nisbet edilen arazi ile birleşir. Bundan maada Dereköy denmekle maruf bir arazi daha vakfetmiştir; bu köy mezkûr yerde vakidir.

Bunun kible hududu Şahin oğlu Paşa Yiğit'in arazisine ve şark hududu Şeyh Abdullahın arazisine bitişik ve sırt yoluna mülâbistir. Buradan Altın boğa arazisine ve oradan yol ile beraber Adagözü hududuna kadar gider. Şimal tarafı Beğdurağı denilen yerde Şeyh Abdullahın arazisiyle garp tarafı da (Paşa Yiğit ibni Şahin) e nisbet edilen araziye mülâbisen Karaca Ali arazisine ve oradan Kani hududu ve oradan Karadere denilen mevki ve oradan da Beğdurağına giden yol ile tahdid edilen araziye vakfetti.

Vâkif bu vakfına erzakın tartısı elinde olduğu halde نذكو [11] diye maruf kölesini ve anın كنبه isimli zevcesini ve bunların Yörük

[10] Bu hadis; hemen bütün vakfiyelerde var gibidir ve manası şudur: insan öldüğü vakit üç şey müstesna olârak âmâlinin sevabı kesilir, fakat yalnız üç şey de devam eder: 1 — cami, mektep, çeşme, hastahane gibi sadakai câriye, 2 — talim ve tedris gibi umuma menfaati olan ilim, 3 — hayırlı ve memlekete faydalı evlâda malikiyet.

[11] Bu isim aslında da böyledir. Bundan daha sonra (كامل) (املادود) gibi isimlerde vardır. Bu şahıslar Ali paşanın, kendi vakfının hizmetine tayin eylediği kullarıdır.

ve Karaca adlarında iki oğlunu ve kızı (isim yeri açık) 1 ve diğer vakfına da keza tartı elinde olduğu halde diğer kulu املادون Emladon? ile zevcesi Kâli ve oğlu Yörük ve maiyeti ve akrabasını, diğer kölesi Duragan ile zevcesi Marye ve kızı كور 1 âlimlerden, hafızlardan ve fakirlerden Bursadaki zaviyesinde oturanlara ve oraya gelenlere hizmet etmek için tayin etmiştir; zaviyede misaferet üç gece olup fazla olmayacaktır. Âlim ve hafızlarla misafirlerin hayvanlarına yem verilmesini şart koydu; vakfın bilcümle hasılatını:

Evvelâ vakfın imaretine ve anın gelirini arttıracak olan işe sarfolunmasını şartetti; vakıf işinde tevliyet ve nâzırlığı bu beldenin (yâni Bursanın) şer'i hâkimine tefviz etti ve gallenin onda üçünü ona tahsis eyledi. Bundan maada her gün sabah ve akşam ona yemek verilmesini şart koydu.

Vakfın bu konulan kayıtlardan başka hiç bir kayıt ile tebdil ve tagyiri ve istibdali caiz değildir; istiglâl için üç seneden fazla kiraya verilmez, satılmaz, rehnolmaz, hediye edilmez, muhalled ve müebbettir. Onu kim bozmak ister ve ihmaline çalışırsa Allahın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onun üzerine olsun. Bunun günahı ancak değiştirenlerin üzerinedir [12]. Vakfın mükâfatı Allahın muhsinlerin ecrini zayı etmediği gibidir; Bunun tertibi, hicreti nebeviyyenin sekiz yüz sekizinin esam olan Recep ayında şâhitlerin huzûriyle vaki oldu.

شہد بانیہ Şehide bimâ fihi
Hoca İbrahim İbni Hoca Yunus
Şehide bimâ fihi
Süleyman ibni Abdullah

Şehide bimâ fihi
Mevlâna Küçük ibni Mecnun
Şehide bimâ fihi
Balaban ibni Abdullah

Şehide bimâ fihi
Hamza ibni Abdullah

VAKFİYEDEKİ İSİMLER HAKKINDA İZAHAT

Evvelâ şunu söyliyelim ki vakfiyelerin pek çoğu eskiden beri kitap gibi sayfa sayfa yazılmayıp kâğıt tabakalarına yazılır ve sonra bu kâğıtlar birbirlerine yapıştırılarak tomar şeklinde vakfiye vücade gelirdi; vakfın ehemmiyetine göre bu tomarların uzunluğu on beş yirmi metre ve daha da uzun olurdu. Vakfiyeyi tertip eden kadı bir hile ve değiştirmeye maruz kalmamak için birbirine yapıştırılan vakfiye parçalarının yapıştıkları yere bu yapıştırılan kâğıdın doğru olup değiştirilmemiş olduğunu tasrih etmek üzere işaret ederek imzasını atar veya işaret edilmesine müsaade ederdi. Bu, Ali paşa vakfiyesinde

[12] (فانما انعمه على الذين يبذلونه) Âyeti kerimesinin tercemesi.

de Bursa kadısı ve vakıf sahibi Ali paşanın kardeşi İbrahim ibni Halil de vakfiyenin her eklendiği yere بن ابراهيم بن حرره صحيح حرره باذن ابراهيم بن (الوصل صحيح حرره باذن ابراهيم بن خليل عني عهما) kaydiyle ve kendisinin müsaadesiyle işaret ettirmiştir.

Vakfiyenin kendi عندنه indinde sâbit olduğunu anlayıp tasdik eden (Ramazan bin-i ebi Yezidi Kırşehirli) Yıldırım Bayezid ve Emir Süleyman zamanlarında kazaskerlikte bulunmuş olan Şeyh Ramazandır [13]. Timurun Anadolu'da bulunduğu sırada anın nezdine Emir Süleyman tarafından iki defa elçilikle gönderilmiştir. Şerefeddini Yezdi'nin Zafernamesinde Ankara bozgunluğundan sonra harp meydanından kaçan Emir Süleymanın, İstanbul civarında babası Yıldırım Bayezid'in yaptırmış olduğu Güzelhisar (Anadoluhisarı) nda bulunduğu sırada Kütahyada bulunan Timur tarafından kendisine gönderilen elçiye mukabil, Süleyman da Şeyh Ramazanı yollamıştı [14]. Timur, Süleymana elçi gönderdiği vakit, Emir Süleymanın kendi yanına gelmesini veyahut para göndermesini ve aksi takdirde üzerine geleceğini yazmış ve bu tehdide karşı Süleyman tarafından kıymetli atlar ve külliyetli para ile Şeyh Ramazan yollanmıştı.

Kazasker Ramazan efendi, Emir Süleymanın mektubunu getirdiği zaman Timur. İzmir taraflarına gitmek üzere Kütahyadan Denizli taraflarına hareket etmiştir. Emir Süleyman bu mektubunda, babasının kusurunu af ile ona meclisinde yer vermiş olan Sahibkıranın lütuf ve merhametini kendisinden de esirgemeyeceğini ve emreylediği zaman huzuruna geleceğini bildirmişti; Süleymanın yazdığı şeyler ve Şeyh Ramazanın Timur huzurunda efendisi lehine söylediği güzel sözler, Timurun hoşuna gitti ve Şeyh Ramazana hitaben:

«Olan oldu; kader yerini buldu, artık geçenden geçelim, Emir Süleyman çelebi endişe etmeden gelebilirler, gelsinler aradaki hicap

[13] Şeyh Ramazan'ın (796 H. 1393 M.) tarihinde kazasker bulunduğu, Çandarlı zade Ali paşanın Bursadaki zaviyesi ile mescidi vakfiyesinden anlaşılmalıdır. Bu zat hakkında Şükrullah, بهجة لتواريخ Behcetüttevarih isimli eserinde şöyle diyor:

«علما و صلحا بجانب عالی اش توجه کرد شیخ رمضان از جمله بن نوابان یزد سما سایه اش رسید چنان که سزای دیانت و مسلمانی خود بود بکردر و دیهها و شهرها و قلعهها باو داد و قاضیه سکر کرده»

Nuruosmaniye kütüphanesi nüshası No. 3059 sayfa 315. Amasya müverrihi Hüsameddin Efendi, Molla Fenâriye dair olan bir makalesinde Şeyh Ramazanın (795 H. 1392 M.) senesinde kazasker olduğunu ve bu zatın Bursada tekkesi bulunan Ebu İshak Kâzrûnî halifelerinden bulunduğunu beyan etmektedir. (Türk Tarih Encümeni mecmuası, sene 16, No 18 (95) s. 383)

[14] Şerefeddini Yezdi, Şeyh Ramazanın Bayezid zamanında kadılıkta bulunup sonra vezir olduğunu yazıyorsa da doğru olmayıp elimizdeki (808 H. 1405–1406 M.) tarihli vakfiyeye göre kazasker bulunduğu anlaşılıyor.

korkusu büsbütün ortadan kalksın ve hakkındaki inayetlerimi görsün» dedi ve Emir Süleymanın Timur'a tabiiyeti alâmeti olarak ona kemer ile külâh [Tac] gönderdi.

Timurun sahil İzmirini (Gâvur İzmirini) zaptını müteakip yâni (805 H. 1403.) tarihinde Şeyh Ramazan ikinci defa olarak Süleyman tarafından elçilikle geldi; elçi, pederinin affından dolayı Emir Süleymanın minnettarlığını arz ile getirdiği hediyeleri takdim etmiş ve Süleymanın bizzat gelemediğinin esbabını anlatmış ve Sahibkıranın umuma şamil olan lûtufta ve atıfetinin kendi hakkında da diriğ edilmemesini arz eylediğini söylemiş, bunun üzerine Timur, Rumelideki yerlerin hükümdarlığını — bittabi kendisine tâbi olmak şartıyla — Emir Süleymana tevcih ederek [15] bunu teyiden al damgalı bir فرمان ve sırma işlemeli hil'at ve külâh yollamıştı [16].

Şeyh Ramazan bu tarihten sonra Ali paşa vakfiyesinde yine kazasker görmekteyiz. Şerefeddini Yezdi ile Şakayık tercemesinde [17] kendisine Şeyh Ramazan denildiği halde Çandarlı zadenin gerek 796 Zilhicce (1394 M.) ve gerek bu vakfiyesinde (Ramazan ibni ebi Yezidi Kırşehirî) diye baba ve memleketi de tasrih edilmiştir.

Bursa kadısı (İbrahim ibni Halil) e gelince :

Bu zat, biraz evvel de söylediğimiz gibi Ali paşanın kardeşidir; daha sonraları vezir ve veziriâzam olmuştur. Vakfiyenin tertip edildiği 1406 tarihinde Bursa kadısı bulunduğu anlaşılıyor. (818 Muharrem 1415 Mart) tarihli Sarıca paşanın oğlu Umur Beğ'in vakfiyesinde [18] Tacüddin İbrahim Çelebi kazasker bulunmakta idi. (İbrahim ibni Halil) i biz daha sonra 820 Muharrem tarihli biraderi Ali paşanın kölesi Timurtaş paşa ibni Abdullah'ın vakfiyesinde (ابراهيم بن خليل عن عنهما) İbrahim ibni Halil ufiye anhüma) imzasiyle şahit olarak görmekteyiz [19]. O halde tarihlerin Ali paşadan sonra kardeşi İbrahim paşanın veziriâzam olduğuna dair olan kayıtları doğru değildir; İbrahim paşa ancak (820 H. 1417 M.) tarihinden sonra vezir — veziri âzam

[15] Emir Süleymanın ve kardeşi İsa çelebinin hükümdarlıklarına Timur tarafından müsaade edilerek Şerefeddini Yezdiye göre kendilerine Aldamga ile kemer ve hil'at gönderildiği gibi Çelebi Mehmedin de Timur namına para bastırarak suretiyle anın himayesini kabul ettiği artık sabit olmuştur.

[16] Zafernâme (Şerefeddin-i Yezdi) diğer Zafernâme sahibi Nizameddin-i Şâmî Timura gelen Emir Süleymanın elçisinden bahsediyorsa da ismini yazmıyor. (Felix Tauer tâbi 264).

[17] Şakayık tercemesi s. 70.

[18] Evkaf Müdüriyeti Umumiyesi kuyudu atıkası (Küçük evkafı sâni s 510)

[19] » » » » » (Mücedded Anadolu sâni s. 7)

değil - olmuştur. Kendisini (823 Rebiülevvel 1420 Mart) tarihli Oruç Bey vakfiyesinde başta Bayezid paşa ikinci kendisi ve üçüncü hacı Ivaz paşa ve dördüncü Mihal oğlu Mehmed Bey olmak üzere şahitler arasında görmekteyiz. Burada imzası (İbrahim - ül - vezirülfakir) şeklindedir [20].

Merhum Amasya müverrihi Hüseyin Hüsameddin Yasar, Çelebi Mehmed devrinde Oscancıklı imam zâde Halil paşanın [21] ve sonra da Bayezid paşanın veziri âzam olduklarını bazı vesâika müsteniden [22] beyan etmiş olduğundan Çandarlı zâde Ali paşa ile kardeşi İbrahim paşa arasındaki veziri âzamların bunlar olması lâzımgelmektedir. Bayezid paşadan sonra İbrahim paşanın veziri âzam olduğu kuvvetle muhtemeldir.

Vakfiyenin içinde (Postınpuş Baba) vakfı ve Saruca paşa ile Paşa Yiğit isimleri de geçmektedir, Bunlardan (Postınpuş Baba) diye maruf olan zat, Yenişehirde bir türbede medfun olup Birinci Murat Bey zamanındaki Alperenlerdendir.

Saruca paşa, Birinci Murad Bey ile Yıldırım Bayezid devrindeki Beglerbegilerdendir. Karaman seferinde bulunup birinci Kosva muharebesinde Anadolu Beglerbeği imiş. Yıldırım Bayezid zamanında da hizmet etmişir; Ankara muharebesinde bulunmadığına bakılırsa vefat etmiş olduğu zannolunur. Oğlu Umur Beğın 818 muharrem 1415 mart tarihli vakfiyesinde lâkabının صارم الدین Sârimüddin olduğu ve bu tarihte vefat etmiş bulunduğu görülmektedir. Geliboluda cami, medrese ve imareti olduğunu ve bu hayratını Gelibolu önünde kazandığı bir deniz muharebesinde elde edilen ve kendisine bağışlanan ganimet maliyle yaptığını ve kendisinin de orada metfun bulunduğunu müverrih Âli yazıyor [23]. Evliya Çelebi yalnız medresesinden bahsetmektedir [24]. Vefatı tarihi belli değildir Sicilli Osmanî, Bayezidin ilk devirlerinde vefat ettiğini beyan ediyor.

[20] Evkaf Müdüriyeti Umumiyesi kuyudu atıkası (Mücedded anadolu beşinci defter s. 179).

[21] Bu Halil paşa. Aşık paşa zadenin Tamaçta bir zâviye ve Gümüşte bir Medrese yaptı dediği zattır. Şair Kütahyalı Ahmed Dâinin bu Halil paşa hakkında bir medhiyesi olduğu gibi divanını da buna ithaf etmiştir. (Kütahya şehri s. 213)

[22] Türk Tarih Encümeni mecmuası, sene, 16, sayı 18-95 s. 379,382.

[23] Künhülahbâr C. 5 s. 74 Aşık paşa zâde Saruca paşanın Geliboluda imaret yaptırdığından bahsederken Silifkede de bir mesçit yaptırdığını vazıyorsa da (s. 190) Silifke o tarihte Osmanlılarda olmadığından bu kayıta bir zühul olmak gerektir.

[24] Evliya Çelebi Seyahatnamesi C. 5 s. 317.

Vakfiyede ismi geçen Paşa Yiğit ibni Şahin'in Gazi Hünkâr ve Yıldırım devirlerindeki kumandanlardan olması muhtemeldir. Eğer ümeradan olan Paşa Yiğit ise Üsküp beyliğinde bulunmuştur [25]. Sonradan vezir olan İshak paşa, bunun kölesidir, Sicilli Osmanî, Paşa Yiğit'in vefatını (830 H. 1426 M.) olarak göstermektedir. Paşa Yiğit'in bu devirde iki olması ihtimali olduğundan burada nazarı dikkati celbetmekle iktifa ediyorum [26].

Bunlardan başka vakfiyenin içinde Altun Boğa, Şeyh Abdullah isimleri de geçiyorsada bunlara dair bir kayda tesadüf edilmedi. Vakfiyenin sonundaki şahitlerden Hamza ibni Abdullah, Balaban ibni Abdullah, Süleyman ibni Abdullah'ın Ali haşanın azadlı kölelerinden olmaları ihtimali vardır. Diğer iki şahitten Mevlâna Küçük ibni Mecnun'un ulemâdan olduğu anlaşılıyor; bu zatın Bursada Yeşilcami çinilerini koymuş olan sanatkâr (Mehmed Mecnun) la bir münasebeti olup olmadığını bilmiyorum.

Yine şahitler arasındaki (Hoca İbrahim ibni Hoca Yunus) ün isimlerinin başlarındaki hoca tabirinden, zengin veya ticaretle meşgul oldukları anlaşılıyor. Gerek bu tarihlerde ve gerek daha evvel (hoca) tabiriyle kastedilen mâna budur; ulemâdan olanlara (Âlim) ve (Mevlâna) denilirdi.

Bundan sonra vakıf sahibi Çandarlı zade Ali paşanın tercemei-hâline geçebiliriz.

Çandarlı Zade Ali paşa, veziriâzam Çandarlı Halil Hayreddin paşanın büyük oğludur, Kara Halinin babasının adı Ali olduğundan

[25] بيدريم بايزيد. حکومت (Üniversite kütüphanesi No. 225) Hehšt bihist ههشت بهشت [25] yine aynı kütüphanedeki manzum tarihi Âli-Osman (No. 2546) şöyle diyor (varak 12 A)

هم کرو باشا یکت بوستا الین
فتن ادب اول ایله آدی چوق آقین

[26] Âli (C. 5 s. 75) Gazi Hüdavendigâr zamanında Paşa Yiğitten bahsediyor; bu zat, Yıldırım devrinde de yaşamış Üsküp beği olmuş, Bosna taraflarına akın yapmıştı. Âşık paşa zade Üsküp Beği Paşa Yiğit'in Bosna gazâsından da bahsettiği gibi (s. 64) daha sonraki sayfalarında da (s. 74) Saruhan tarafında bulunan aşiretlerden Menemen taraflarındaki aşiretin Filibeye iskân edildiğini yazarken (Paşa Yiğit beğ ol kavmin ulusu idi) diyor. Germiyan oğlu Yakup Beğin Paşa Yiğite (Turgutlu) ve (Eymür) köylerini vakfetmek üzere temlik eylediğini de biliyoruz. Bunların hepsi bir (Paşa Yiğit) e mi aittir? yoksa aynı devirde Paşa Yiğit iki tane miydi? Bunu ilerideki tetkikler aydımlatacaktır.

[27] oğluna babasının adını koymuştur, Ali paşanın diğer iki erkek kardeşi daha vardır ki biri İlyas paşa ve diğeri İbrahim paşadır. Ali paşa vakfiyesinde Bursa kadısı bulunan (İbrahim ibni Halil) Ali paşanın küçük kardeşi olup sonradan veziriâzam olmuştur.

Ali paşanın hangi tarihte doğduğunu ve kaç yaşında kazasker ve veziri âzam olduğunu bilmiyoruz. Tarihî kuvvetli karinelere nazaran (789 H. 1387 İkindikânun 22M.) tarihinde babası Halil Hayreddin paşanın sefer esnasında Vardar Yenicesinde hastalanarak (Serez)de vefatı üzerine (28) kazaskerlikten veziri âzamlığa getirilmiştir; çünkü birinci Kosova muharebesinden evvel Balkan devletlerinin Osmanlılar aleyhine ittifakları üzerine bu ittifaka dahil olmak tehlikesi baş gösteren Bulgarların, müttefikleriyle birleşmeden evvel bunların saffı harp harici bırakılması için Ali paşa kumandasiyle kuvvet sevk edildiğine ve daha evvel Karaman oğlu ile yapılan harpte veziri âzam sıfatiyle bulunduğuna göre [29] babasının vefatından sonra Edirne'de bulunan Ali paşanın anın yerine vezir olduğuna hemen katiyetle hükmedilebilir: şu halde Ali paşa, Birinci Murad devrinin son sadrâzamıdır.

Ali paşa da babası gibi hem vezir ve hem ordu kumandanı olarak her iki vazifeyi uhdesinde toplamıştır: tertip ettirdiği vakfiyede kendisi hakkında (ارباب اسيف واللم والقلم) tabiri kullanılmıştır.

[27] Kara Halilin babasının adının Ali olduğu kitabelerde görülmektedir. Meselâ İznikteki Yeşil camiin iç kapısının kitabesi (bu kitabe suretleri merhum Koyunluoğlu Memduh'un (İznik ve Bursa tarihi) isimli eseriyle Der İslam'da (sene 1929 s. 62) vardır; Evliya Çelebi de Serezde Halil Hayreddin paşanın (787 H. 1385 M.) tarihli cami kitabesini kaydetmiş olup burada kendi babasının adı خليل بن علي الجندري) diye kaydedilmiştir. (Evliya Celebi seyahatnâmesi C. 8 s. 130).

[28] Halil Hayrettin paşanın 789 hicret yılı içinde Serezde vefat ettiği خيرالدين (اشا—إسال هفتصد هشتاد—ونه بشهر سرز—ويل کرد زداوقنا. اوقنا) kitabesinden anlaşılmaktadır. Tarihler ve teracimi ahval kitaplarında vefat tarihleri muhtelif gösterilmiştir. Tacüttevarih (c. 1 s. 103) ile Hadikatülvüzera ve Sicilli Osmanî, Hammer (Ata bey tercemesi c. 1 s. 235) (788 H. 1386 M.) de Şakayık شقایق tercemesi ise (780 H. 1378 M.) de vefatını yazarlar; halbuki kâbir kitabesi, vefat tarihinin (789 H. 1387 M.) olduğunu göstermektedir. Şimdi burada karşımıza bir mesele çıkıyor; o da şudur: Tacüttevarih (c. 1 s. 103) ve diğer tarihlerde Murad Beg'in Karaman oğlu üzerine yaptığı seferde Çandarlı zâde Ali paşa veziri âzam bulunmaktadır. Tarihlere göre bu sefer (788 H. 1386 M.) senesinde yapılmıştır. Bu kayda göre Hayreddin Halil paşa (788 H. 1386 M.) tarihinde vefat etmiş olacaktır, veyahut Karaman seferinin 789 senesinin hiç olmazsa ilk altı ayı içinde olduğunu kabul etmek lâzımdır. Halil Hayreddin paşanın hastalanıp Sereze gelmesi üzerine oğlu Ali paşanın babasına vekâlet etmek üzere Sereze gidip oradan da Karaman harbine iştirak ettiği de tahmin olunabilir; fakat bu kayıt aradaki tarih farkını değiştiremez

[29] Tâcüttevarih (c. 1 s. 103 ve 110). Tâcüttevarih Karaman seferini hicrî 788 ve Bulgaristana Ali paşanın seferini 789 olarak gösteriyor.

Ali paşa veziriâzam olduğu zaman Balkan yarım adasının garp ve cenubu garbisinde babasının devam ettirmekte olduğu fütuhâtı genişletmek üzere o tarafa gönderilmişti. Bu sırada Karaman oğlu Alaüddin Beğın, Osmanlıların Hamid oğlu Hüseyin Beyden satın aldıkları memleketleri istilâya başlaması üzerine Murad Bey, Ali paşayı Rumeli muhafazasında bırakarak Karaman oğlu üzerine yürümek için Anadoluya geçmişti; fakat Karaman oğlunun kuvvetinin fazlalığını öğrenen padişah, Ali paşayı maiyetindeki kuvvetlerle yanına çağırmış ve Yenişehir ovasında orduya iltihak eden Ali paşa, Osmanlılarla Karamanlılar arasında yapılan ilk muharebede hazır bulunmuştur [30].

Ali paşa, değerli bir kumandan olduğunu Bulgaristan istilâsı esnasında göstermiştir. Lala Şahin paşa kumandasiyle yirmi bin kişilik bir kuvvetin Bosna taraflarına yapılan akında ve Ploşnik mevkiinde mağlûp olup mühim miktarda telefât vermesi üzerine [31] vaziyeti tehlikeli gören ve o sırada Bursa Yenişehir ovasında düğün ve şehzâde Yıldırım Bayezidin üç oğlunun sünnet merasimi ile meşgul olan Gazi Hünkâr, hemen harbe hazırlanmağa başladı. Filhakika bu galibiyetten cesaret olan Sırp lar ve Bosnalılar hemen bir askerî ittifak akdine teşebbüs ederek diğer Balkan devletlerini bu ittifaka almağa karar verdiler. Balkan ittifakına Bulgarların girmesi ise vaziyeti büsbütün tehlikeye sokacaktı.

Osmanlı devleti süratle bu işi önlemeğe teşebbüs etti, Bulgarların mütteliklerle birleşmelerine meydan vermeden evvel veziri âzam Ali paşa kumandasiyle şimalî Bulgaristana otuz bin kişilik bir ordu sevk edildi; hemen Bulgaristana giren bu ordu bir baskınla Pravadi'yi ve arkasından Bulgar devletinin merkezi olan Tırnovayı zaptetti. Kral Şişman Niğebolü kalesine çekilerek oraya kapandı. Şumnu teslim oldu; Niğeboluda muhasara edilen Bulgar kralı, mukavemet edemeyeceğini anlayınca teslim oldu ve Muradın huzuruna götürüldü; vergilerini verdikten başka teslimi istenilen Silistreyi de terke muvafakat eyledi; Kral memlekete döner dönmez beğlerinin teşvikiyle mühim bir kale olan Silistreyi teslim etmiyerek tahkime başladı; padişah ile kralın arasını bulan Ali paşa, Şişman'ın bu hareketinden sıkıldı, bunun üzerine Bulgarlara karşı tekrar bir hareket yapıldı ve yine Ali paşa kumandandı; Şumnu ile Varna yoluna hâkim olan Ali paşa hücumla

[30] Hayrullah Efendi (cüz 4 s. 78, 76); diğer tarihlerde de Ali paşanın bu seferde bulunduğu yazılı ise de sonradan lüzuma binâen Anadoluya çağrıldığına dair olan kayıt yoktur.

[31] Tâcüttevarih yirmi bin kişiden ancak beş bin kişininin kurtulabildiğini yazıyor. (C. 1, s. 110)

Silistreyi elde etti; Rusçuk ile Niğebolu arasındaki yerleri de alınca mukavemet edemeyeceğini anlayan Bulgar kralı, kayıt ve şartsız olarak teslim oldu ve Osmanlılara tâbi bir vali sıfatıyla küçük bir mın-takayı elinde tutabildi (1388). [32]

Çandarlı zâdenin Bulgarlarla müttefiklerin birleşmelerine mani olan bu muvaffakiyeti, bundan sonra vukua gelen ve kuvvetli bir ordu ile karşılaşan Osmanlıların galebe etmelerinde büyük bir âmil olmuştu.

* * *

Kosova muharebesinden evvel düşmanın çokluğundan dolayı bir tereddüt hasıl oldu: muharebeden evvel akdedilen harp meclisinde bazı kumandanlar ordunun önüne develer konularak düşman atlarının ürkütülmesini söylediler ise de Yıldırım Bayezid, Timurtaş paşa, Evrenos Bey bu mütalâaya iştirak etmeyip göğüs göğüse harp edilmesini ve develerin düşman tarafından ürkütülmek suretiyle Osmanlı ordusuna şaşkınlık vererek bozgun yapabileceğini söylediler; Ali paşada bu mütalâaya iştirak etti ve kuvvei maneviyeyi artırmak için Kurandan yaptığı tefe'üle binâen harbin muvaffakiyet ve muzafferiyet ile neticeleneceğini söyledi; bunun üzerine Yıldırım Bayezid ve arkadaşlarının mütalâaları kabul edildi.

Bu muharebe esnasında Ali paşa merkezde bulunan padişahın sağ tarafında bulundu; sol tarafında da Timurtaş paşa vardı [33].

Murad-ı Hüdavendigârın Kosova muharebesinin sonunda şehid olması üzerine orduda bulunan vezir ve beğlerin kararıyle Yıldırım Bayezid hükümdar ilân edilmiş ve anın saltanatı müddetince Ali paşa veziriâzamlıkta bulunmuştur; Ali paşa, Yıldırım Bayezid zamanında yapılan devlet teşkilâtında Timurtaş paşa ile beraber mühim âmil olmuştu. [795 H. 1393 M.] tarihine kadar muayyen bir gelirleri olmayan kadıların, irtikâp ve irtişalarının artmasından dolayı şikâyet edilmiş

[32] Hoca Sadettin Efendi, Ali paşanın ikinci defa Bulgarlar üzerine yürüyüp kralın tesliminden sonra Bulgar memleketlerinin tamamen ilhak edildiğini yazıyorsa da (c. 1 s. 113) Yirecek, bunun doğru olmadığını Geschichte d. Bulgaren (s. 341 ve 342) de beyan etmiş ve andan naklen Gibbons, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu isimli eserine not olarak koymuştur. (Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu. 'Terceme edilmiş olan nüsha s. 149, 150).

[33] Ali paşanın padişahın yanında bulunması sağ cenah kuvvetleri başında demek değildir. Sağ cenah kumandanı Bayezid ve sol cenah kumandanı Yakup Çelebi idi. Malûm olduğu üzere harp esnasında padişahlar ordu merkezinde at üzerinde bulunurlar ve sağdâ Sadrîâzam dururdu. Feridun Bey, Münşeâtında (c. 1, s. 112) Ali paşanın Çerhacı yani pişdar kumandanı olup düşman tarafının pişdar kumandanı Yorginin başını kestiğini yazıyor. Bu isim Münşeâtta (Yorgil) ve Tâcüt-tevârihte ise (c. 1 s. 120) Yorgi olarak yazılmıştır.

ve teftiş neticesinde bunun anlaşılması üzerine padişah mürtekip kadınların Yenişehirde bir eve hapsedilip yakılmasını emretmişti; fakat Ali paşa bir yolunu bulup bunları ölümden kurtarıp suçlarına göre cezalandırmış, bu halin kadınların muayyen tahsisatları olmadığından ileri geldiği anlatılarak kadınların yaptıkları işlerden münasip bir resim almaları tekerrür edip tesbit edilmiştir [34]. Ali paşanın tertip ettirdiği bu resim kanununa göre Kadınlar maaş olarak sicilden yedi, hüccetten yirmi beş, nikâhtan on iki, resmi kısmet olarak binde yirmi akçe resim alacaklardı [35].

Ali paşanın İstanbul muhasarasında ve Bizans İmparatorlarının saltanat kavgalarında mühim rol oynadığı görülmektedir. Türk kuvvetleri tarafından yalnız karadan sarılan İstanbulun zapte dilemiyerek muhasaranın uzun sürmesi üzerine (bu muhasara Nigebolu muharebesi sebebiyle vaki fasıla ile beraber 1391 den 1402 senesine kadar on bir seneye sürmüştür.) Ali paşanın tavassutu ile ve sulh yoluyla neticelenmişti. Ali paşa bu muhasara esnasında İmparator (Manüel) e karşı beşinci Yuannis'i âlet olarak kullanmıştır [36]. Bu musaleha mucibince İmparator vergi olarak senede onbin duka altınından başka İstanbulda bir Türk mahallesi tesis edecek ve bir mescit yapılacak ve burada bir Türk kadısı bulunacak, Türklerin davalarına kadı bakıp İmparator tarafından müdahale edilmeyecekti. Sirkeciye gümrük binasının olduğu mahalde tesis edildiği söylenen ve şimdi oradaki cami yerinde bulunduğu rivayet edilen cami, Ankara muharebesindeki mağlûbiyete kadar durmuştur. Bu yeni mahalleye Taraklı ve Göynük taraflarındaki halktan bir kısmı iskân edildi [37]. Rum müverrihi Dukas, bir kilisenin camiye tahvil edildiğini yazmaktadır [38].

[34] Tâcüttevârih c. 1 s. 139, Âşık paşa zade s. 70, Oruc bey tarihi s. 30, Hammer (Atâ bey tercümesi) c. 1 s. 286.

[35] Amasyalı merhum Hüseyin Hüsameddin Efendi, veziriâzam Ali paşanın, kazasker ve Bursa kadısı ile aralarındaki münaferet neticesinde bu kadınlar meselesinin meydana çıktığını ve Ali paşanın, kazasker ve Bursa kadısını azlettirecek kendisine taraftar ve bu makalemizin mevzuu olan vakfiyenin başında ismi geçen Ramazan ibni Ebi Yezidi Kırşehirli kazaskerliğe ve Molla Fenâriyi de Bursa kadılığına getirdiğini beyan etmektedir. (Türk Tarih Encümeni mecmuası, sene 16, numara 18/95 s. 373)

[36] Gibbons (Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu) terceme edilmiş nüsha s.177.

[37] Âşık paşa zade (s. 68) ve andan naklen Âli ve hoca Sadeddin, Timur vakasından sonra İmparator bu mescidi yıkıp kadı ile ahaliyi İstanbuldan çıkarıp buranın halkının Tekirdağında Göynüklü köyüne iskân edildiklerini yazarlar; Hadidi tarihi de aynı şeyi yazmaktadır. Hayrullah efendiye göre (cüz 5 s. 55) bu musalâhanın tarihi (798 H. 1395 M.) senesidir. İstanbul İmparatoriyle musalehanın Nigebolu harbinden sonra oluşuna göre bunu daha sonraki tarihlere almak lâzımdır.

[38] Hammer (Atâ bey tercümesi) c. 1 s. 292.

Bizans İmparatorunun bu sulhu temin için Ali paşaya hediye ve rüşvet verdiğini tarihler yazmaktadırlar [39]. Bu gibi müsalâhalarda padişaha ve veziriâzama hediyeler verilmesi mutad olduğundan bunun bir rüşvet sayılamıyacağı malûmdur.

Niğebolu muharebesinde Emir Süleyman ile Ali paşa Rumeli Beğlerbeğisi Firuz paşa Osmanlı ordusunun sağ kolunda bulunmuşlardır [40].

Yıldırım Bayezidin Timur ile muharebesinden yani Timurun Osmanlı hududunu geçmesinden evvel, yapılan bir müzakerede Timura karşı müdafaada kalınması ve üssülharekesinden uzak olan düşman kuvvetlerinin yıpratılması tavsiye edilmişti. Çünkü Yıldırım Bayezid, Timura karşı gitmek için ordunun hazırlanmasını emretmişti. Ali paşa ile ümera, Timurun üzerine gidip onunla karşılaşmağa taraftar değillerdi; müzakere neticesinde bu teklifi padişaha da kabul ettirmişlerdi. Hattâ Bağdat hâkimi Ahmed Celayiri ile Karakoyunlu Türkmenleri reisi Kara Yusufun kendisine teslimine dair gelen elçinin red cevabıyla geri döndürülmesinde Ali paşa ile beylerin muvafakatleri yoktu [41]. Âşık paşa zâde Timurun elçisi gelip Bayezid tarafından iltifat edilmediğini ve şiddetli cevap yazıldığını kaydettikten sonra şöyle diyor:

«Elçikim gitti, Bayezid Han vezirlerine ider tiz yarag eylen; Timurun üzerine gidelim dedi; anı vilâyetindenberi çıkarmazın dedi. Ali paşa ider devletlû sultanım, ne hacet ki leşkerimize zahmet virevüz, koyalım gelsin vilâyete girsin şöyle krahm ki anların kendi vilâyetlerine haberlerin yine biz gönderelüm; Beğler bu reyî beğendiler, Bayezid hanı kendi reyine komadılar» [42].

Timurla muharebe bir emri vaki haline gelip, Timurun Osmanlı hududunu geçmesi üzerine Ali paşa, yine derhal harbe girişilmemesini

[39] Sonraki müverrihler, Âşık paşa zâde ile Neğriden naklen, Ali paşaya bu sulh münasebetiyle hediye ve para verildiğini yazarlar; Âşık paşa zâde şöyle diyor; Yıldırım Bayezid (İstanbul Tekfuruna haber gönderdikim tiz Hisarı boşalt, bana ver ve illâ hazır ol üşde üzerine vardım dedi; Tekfur dahi yüz balık gönderdi cemii içini altun, gümüşle doldurmuş, Ali paşaya geldi; paşa dahi sandıkla ve kese ile balıklara karşı vardı, zira gayet hürmetlû elçidir, sulha, maslahata gelmiştir, sözü kesen dil tutandır. Ali paşa dahi Hünkâra vardı gayet temellük etti; İstanbul Tekfurundan-elhasıl Hünkârı razı eyledikim...) s. 68 ve Tâcüttevarih c. 1 s. 148, 149.

[40] Hayrullah Efendi tarihi cüz 5 s. 49

[41] Hayrullah Efendi tarihi c. 5 s. 60

[42] Âşık paşa zâde s. 76. Halkondil, Ali paşanın müzakere ile vakit geçirilerek korkunç bir maceraya girilmemesini tavsiye ve hattâ kendisinin murahhas olarak Timur'a gönderilmesini tavsiye ettiğini yazmaktadır (1632 tab', Paris, s. 69).

ileri sürmüştü; harpten evvel toplanan harp meclisinde yine veziri âzam Ali paşa düşman kuvvetinin fazla olup derhal bu mevkiye muharebe yapılacak olursa sonu nedamete varacak bir vaziyet hasıl olabileceğini, ihtiyata riayet olunarak düşmanı daha içeri çekerek bir müddet dolaştırmanın faydalı olacağını ve bu büyük kuvvetin iaşe tedariki için öteye beriye dağılmaları ve asıl kısm-ı külliden uzak bulunmaları neticesinde yiyeceksiz kalan kuvvetlerin perişan olacaklarını ve eğer tehevvrle hareket edilecek olursa pek fena netice vereceğini söylemişse de, Niğebolu galibi olan mağrur hükümdar ne bu söze [43] ve ne de daha sonra Timuru fena vaziyette yakaladığı halde derhal baskınlâ galebe edilmesi hakkında ümerânın ve oğullarının tavsiyelerine ehemmiyet vermemiştir. İşte yüksek sevkulceş kudretine rağmen Bayezidin mağlûbiyetine bu inadı sebep olmuştur [44].

Ankara muharebesindeki saffı harp tertibinde ekser tarihler Ali paşa ile Timurtaş paşa ve diğer bir kısım ümerâyı pişdar tayin edilen Amasya valisi şehzâde Mehmedin maiyetinde göstermektedirler [45]. Osmanlı ordusundaki tatarlarla memleketleri Osmanlılar tarafından ellerinden alınmış olan Anadolu beyleri askerlerinin Timur tarafına geçmeleri ve bu suretle mağlûbiyetin belirmesi üzerine padişahı kurtarmanın muhal olduğunu gören veziriâzam Ali paşa [46] sol kol kumandanı büyük şehzade Emir Süleymanı alıp beraberinde Yeniçeri

[43] Behiştî tarihi (kütüphanemizdeki nüsha s. 20, 21); yine Behiştî, Ali paşanın bu mütalâasının umum tarafından kabul edildiği halde Rumeli Beglerbegi Firuz Beg'in mukabele edilmesi hakkındaki sözleri padişahı anın tarafına imale etmiştir, diyor.

[44] Yıldırım Bayezid, Timurun hiç ümit etmediği bir yerden gelerek arkasına düşmüştü, hemen orduyu istirahatete sevketmeden birdenbire hücum etseydi harbi kazanacaktı. Bu hususta merhum General Halis Bıyıktay'ın Ankara Muharebesi isimli kıymetli eserinde müdellel malûmat olduğu gibi Lütfi paşa tarihi de şöyle diyor :

(. . . . zirâ kim Yıldırım hanın böyle yurdamla (sûratle) geldiğinden Timur gâfil idi ve Timurun halkı dağılmış idi, kimi at otlatmağa ve kimi at sulamağa ve kimi gayri maslahata. Yıldırım Hanın cümle beğleri ve oğulları Emir Süleyman, Mustafa Çelebi ve Sultan Mehmed ittiler: gelen Timuru gâfilen basıp gözünü açtırmayalım; Yıldırım Han itti: kon (koyun, bırakın) Timurun halkı cemolsun ve alaylar bağlayıp âdet üzere uğraşalım deyip konu; nice beğler söyledi; fayda vermedi. . .) Lütfi paşa tarihi s. 55.

[45] Tâcüttevarih (c. 1 s. 169) Solak zade s. 74, Âli tarihinde sağ kolda şehzade Mehmedle beraber Ali paşa vardı, Hammerde (c. 2 s. 64) sağ cenahta Süleyman paşa, sol kolda padişahın kayınbiraderi İstefan Lazaroviç gösterilmiştir. Hayrullah Efendi Süleymanı sağ kolda gösterir (c. 5 s. 69). Mehmedî Dündar gösterenler de vardır.

[46] Hammer tercümesi c. 2 s. 65.

ağası Hasan ve Subaşı İnebey ve bazı tarihlerde ismi geçen Murat paşa olduğu halde kaçmağa karar verdi ve hemen muharebe meydanını terkederek süratle Bursaya doğru çekildi [47].

Emir Süleyman ile Ali paşa ve yanlarındaki bir kısım Rumeli askeri süratle Bursaya gelip orada yükte hafif bahada ağır alabildikleri kadar eşya alıp (İznik)e geldiler [48], ve oradan da Gemlik yoluyla denizden Anadoluhisarına girdiler ve bir müddet sonra İmparatorla anlaşıp bazı yerleri Bizansa terk ve rehin vermek suretiyle Rumeliye geçip Edirneye gittiler.

Ankara mağlûbiyetinden ve Timurun avdetinden sonra onun tarafından kendilerine ayrı ayrı beğlik verilen Bayezidin üç oğlu Emir Süleyman, İsa ve Mehmed çelebiler arasında saltanat mücadelesi baş gösterdi; çünkü Timur bunların üçünü de buldukları yerlerin hükümdarı yapmış ve Osmanlı devletini parçalamıştı. Bunlara sonradan esaretten dönen Musa Çelebi de iltihak etmişti.

Büyük şehzade Emir Süleyman Çandarlı zadenin tavsiyesiyle Edirneyi merkez yaparak [49] tekmil Osmanlı memleketlerini bir idare altında toplamak istedi; lâkin mücadelecî olmadığından işi toparlayamadı; Yıldırımın beyleri de şehzadelerden her birinin yanında idi. Ali paşa ile Evrenos bey, Süleyman ile beraberdi; Ali paşa, mühim bir kuvvetle Emir Süleymanı Anadoluya geçirdi, Bursa kapılarını açtı, andan sonra Ankara üzerine yürüyüp Çelebi Mehmede tâbi olan burayı muhasara ettiler [50]. Mukavemet eden ve Çelebi Mehmedin yardımını bekleyen Kale beği Yakup, Çelebi Mehmedden aldığı bir mektup üzerine kendisine yardım edilmeyeceğini anlayıp Mehmedin tavsiyesi üzerine kaleyi Süleymana teslim etmişti; halbuki bu mektup sahte idi. Çelebi Mehmed, kale kumandanına yardıma geleceğini

[47] Süleyman kuvvetinin bozulması üzerine Ali paşaya ne yapmak lâzım geldiğini sormuş, o da kaçmağı tavsiye etmiş (Hayrullah c. 5 s. 69).

[48] Solak zade Süleymanın Bursadan sonra Geliboluya geçtiğini yazıyorsa da doğru değildir (s. 76). Hayrullah Efendi tarihi Mudanyadan İstanbula geçtiğini söylüyor (c. 5 s. 74 ve c. 6 s. 55); halbuki Süleymanın Bursaya gelip oradan İznik tarihiyle kaçtığını Şerefeddini Yezdi Zafernâmesinde ve Behiştî de Tarihi Âli Osmanda yazdıkları gibi Nizameddini Şâmi de Zafernamesinde şöyle diyor:

امیرزاده ابو بکر باده هزار سوار جنگی توجه شهر نو (کرد) خلق انبوه از چنغان و مخالفان روم آنجا جمع آمده بودند و سلیمان پسر ییلدیرم بسر داری ایشان ایستاده چون هیبت لشکر منصوره مشاهده کرد و صولت شیران جنگی مایه دید، طاقت مقاومت نداشت دل بدریا کرده در کشتی نشست و کربزرا پیروزی شمرد ..)

[49] künhülahbâr (Âli c. 5 s. 106).

[50] Tâcüttevarih (c. 1 s. 238) ve Behiştî s. 38 bu muhasarada Emir Süleymanın bizzat bulunduğunu yazarlar.

yazmış fakat bu mektup kaleyi muhasara eden Çandarlı zâdenin eline geçip mektubu getirenler farkına varmadan değiştirilip kalenin teslimi yazılmış; gûya hapsedilen mektup sahipleri bir aralık kaçıp kaleye girip mektubu vermişler ve bu suretle Yakup Bey de kaleyi teslim etmiştir [51]. Çelebi Mehmed kaleyi kurtarmağa geldiği zaman burasının Emir Süleymanın eline geçtiğini öğrendi ve elindeki kuvvetlerle Bursada içki âleminde bulunan Süleyman üzerine yürüdü; çünkü casuslar vasıtasıyla Süleymanın zevk ve safâ ile meşgul olup yanındaki kuvvetlerin dağılarak beş altı yüz kişiyle kaldığını öğrenmişti [52].

Çelebi Mehmedin kendi üzerine gelmesinden telaşa düşen Emir Süleyman, hemen Rumeli tarafına çekilmek istediye de Çandarlı zâde bu fikre iştirak etmiyerek saltanat davası edenlerin metin olmalarını ve askerinin kuvvei manevîyesini kırmamalarını söyleyerek Çelebi kuvvetlerine karşı yürünmesini ileri sürdü [53] ve Sakarya taraflarına kadar gelmiş olan Çelebiye mukabele edilmek üzere Yenişehir doğru yüründü; Mukdim bir kumandan olduğu kadar hiylekâr bir siyasî olan Ali paşa [54] iki taraf karşılaştıkları sırada sadakatinden bahsile Çelebi Mehmede mektup yazdı; bu mektupta kendi ordusunda aleyhine bir fesat kurulduğunu ve başlıca kumandanlarının Emir Süleyman tarafına geçeceklerini bildirdi; Çelebi Mehmed ve veziri Bayezid paşa, Ali paşanın bu mektubunu Ankaranın alınması için tertip ettiği sahte mektuba benzeterek ehemmiyet vermemek istediler; fakat bu sırada Çelebi Mehmed kuvvetleri arasından Şarapdar İlyas'ın birdenbire Emir Süleyman tarafına geçivermesi Çelebinin tereddüdünü izale etti; Ali

[51] Tâcüttevarih (c. 1 s. 235) de bu vaka hakkında malûmat vardır; Solak zade tarihi de (s. 100) Ali paşanın yazdığı mektubu görmüş gibi kendiliğinden bir mektup hulâsası yazmıştır.

[52] Behiştî tarihi s. 39 ve Tâcüttevarih c. 1 s. 240 ve Haberi sahih c. 2 s. 99.

[53] Tâcüttevarih (c. 1 s. 242) Hammer tercemesi (c. 2 s. 99) Çelebi Mehmedin Bursa üzerine yürüdüğü kendisine haber verildiği zaman Emir Süleyman Tahıl pazarı hamamında imiş. Telaş edip erkânı devleti müzakereye çağırılmış; herkes hayret içinde imiş. Rumeliye çekilerek yeni kuvvetle tekrar Anadoluya geçilmesini söylemiş; Ali paşa bu mütalaayı beğenmiyerek demiş ki

«Hasım bizim kaçtığımızı bilecek [bilince] müteakiben gelip irişir, mukabele-ye dahi çare olmaz ve halimiz müşkül olur; varalım yanımızda bulunan sipahiyle Allaha tevekkül idüp Yenişehirde hasmı karşılayıp Çakırpınarında bir sarp yer var, ana çıkalım; eğer üstümüze gelirse yer sarptır savaş edelim il bizim elimizde azuk virmiyelim, bir kaç gün savaş idüp yine Rûma gider, sonra tedariki oluna dedi; bu tedbiri saibi kabul idüp. . . » Behiştî s. 39, 40 Hammer ve Tâcüttevâ-rih te aynı şeyi söylüyorlar.

[54] Ali paşa hakkındaki bu tabirleri Hammer kullanıyor (c. 2 s. 100).

paşanın mektubunun doğru olduğuna hükmederek [55] muharebe etmeden çekilip gitti [56].

Emir Süleyman, veziri âzam Ali paşa hayatta olduğu müddetçe Ankaradan Ege denizi sahillerine kadar olan Osmanlı memleketlerine ve Rumeliye hâkimdi; biraderi Çelebi Mehmedin Amasya, Tokat, Sivas ve Ankaraya yakın yerlere kadar olan mıntakası müstesna olmak üzere Osmanların elinde kalan [57] yerlerin hepsi Süleymana tâbidi; fakat bu kudretli ve cesur vezirin ölümü sefahate düşkün olup bütün idareyi Ali paşaya bırakmış olan Emir Süleymanı sarstı; Çelebi Mehmedin mütamadî faaliyeti ve sonra Musa Çelebi ile birleşerek Emir Süleyman aleyhine hareketleri tarihçe malûm neticeleri tevliid etti.

* * *

Çandarlı zade Ali paşanın âlim, fazıl, müdebbir, diplomat ve iyi bir kumandan olduğunda ve teşkilâtçılığında tarihler müttefiktir; fakat kendisinin içkiye iptilâsını ve Yıldırım Bayezidi içkiye alıştırdığını da yine hep birden yazıyorlar [58].

[55] Şarapdar İlyasın, Ali paşanın, Çelebiye mektup yazmasını müteakip Emir Süleyman tarafına geçmesi bir tesadüf eseri midir? yoksa bu adamın Ali paşa tarafından elde edilmesi neticesi midir? Burası meçhuldür. Ali paşanın, Çelebiye mukavemet etmeğe karar verdirmekle beraber el altından İlyası elde ettiğine ve bu suretle tehlikeyi atlattığına hükmolunabilir. Bu Şarapdar İlyasın, Çelebi Mehmedin küçük oğlu şehzade Mustafayı, para ve mevki mukabilinde biraderi İkinci Murada teslim eylediği de nazarı dikkate alınacak olursa bunun Ali paşa tarafından para ve mevki mukabilinde kendi taraflarına celbedilmiş olması kuvvetli ihtimal dahiline girebilir.

[56] Behiştî 40, Tâcüttevarih c. 1 s. 243, Solak zade s. 102, Hammer tercemesi, c. 2 s. 100.

[57] Timur tarafından Osmanlıların Anadolu beylerinden aldıkları yerler yine kendilerine verilmiş olduğundan Anadolu'da bunun haricindeki yerler kasdolunmaktadır.

[58] Heşt bihişt padişahın içkiye inhimak ve bunun sirayetinden bahsederken:

(چون منشأ شیوع وانتشار این شیوه فسق فجور واستکنار آیین عشرت و غرور بمقتضای من یضل الله فاله من هاد شامت سوء عاقبت وخسران خاتمت علی پاشا وزیر افتاد وبضاعت دین را بتناع نا پایدار دینا فروخته و سرمایه لذات باقی را دست داده ...)

(Üniversite kütüphanesi 619) yine İdrisi Bitlisi diğer bir yerde de şöyle diyor:

« در آن اوقات فرخنده ساعات چون درگاه دین ودولت ودر مجامع نزہت و عشرت رجوع بجوی مشاورت به علی پاشا ولد خیرالدین پاشا می بود و چون مردی خردمند وکار دیده بود ودر هر مصلحت دینی وملکی بر قول او اعتماد تمام می نمود وپاشای مشار الیه در باب ارتکاب شرب شراب تناول اقتداح می ناب با آن منظومه کار بخش کامیاب یا وزیر صاحب تدبیر استشاره نمود که ... »

Âşık paşa zadenin rivayetine göre Yıldırım Bayezidi içkiye alıştıran Ali paşa ile Sırp kralının kızı imiş [59]. Yine anın söylediğine göre Ankara muharebesinde padişahın etrafındaki kuvvetlerin dağılmaları üzerine padişahın maiyetindeki solak denilen muhafız efrattan Karaca isimli biri Yıldırıma:

(Hani ol güvendiğin oğullar ve ol sancağın beğleri; ya ol sarhoş vezirin ne hoş yoldaşlık ettiler sana?) demişti [60]. İç oğlanı ismiyle maiyet kullanmak ve onları devlet işlerinde istihdam etmek Ali paşanın ihdası olup [61] andan sonra saray ve konaklarda bu usul devam etmiştir. Kendisi mahub dost imiş; آق فاتان Akkaftana kırmızı düğme takılmasını iptida Ali paşa yapmış [62] ve bu adet sonra teammüm etmişti. Vefat eden hükümdar paralarının tedavülünden menedilmesi ve paranın memleketten dışarı çıkarılmasına müsaade edilmemesi hakkındaki kânun Ali paşa ile Molla Rüstem tarafından konulmuştur [63]. Vezirlerin mükellef surette giyinmeleri ve sonradan görülen ihtişam

[59] (Tâ Timur vartasına değin Bayezid Han sohbet esbabını Las kızı (Sırp kralının kızı) elinden öğrendi; Ali paşa muavenetiyle şarap ve kebab meclisi kuruldu.) diyen Âşık paşa zade ilâve ediyor (s. 69):

Şarabu hem kebab kuruldu
Ali paşa dedi Hanım anı gör
Şarab içmesine Han Bayezidin

Kâfir kızı gelip kadeh sürüldü
Ki ne meclis bu sohbette olundu
Ali paşa, kâfir kızı bulundu.

Yine aynı müverrih iki sayfa sonra «Âli Osman günah etmesine sebep Ali paşa oldu; zira anın yanına hile eder danışmendiler çok gelirdi» diyor (s. 71) ve sayfa 70 ve 180 de de (Ali paşa zevvak kişiydi; musahipleri dahi zevvak idi ve hem Âliosman nesline zevvaklık anın iğvasıdır) demektedir. Diğer müverrihler hep Âşık paşa zade ve Neşriden nakiller yapmışlardır.

[60] Âşık paşa zade sayfa (78).

[61] «Hemanki Kara Halil oğlu Ali paşa vezir oldu, fisk ve fücür ziyade oldu; mahub oğlanlar yanına aldı, adını iç oğlanı kodu, bir nice zaman ne gerekse idüp çıkarup mansıb verir oldular. İç Oğlanına rağbet etmek Ali paşadan kaldı» Gize tabı Tarihi Âli Osman s. 31 ve Tarihi Âli Osman (Ayasofya kütüphanesi). Bu hususta Âli kendisine mahsus üslûbiyle şöyle diyor:

«مزبور علی پاشا زیب و زینت خدامله هویدا و ترتیب سپاہ و عرض و شان و اشتباه و ادبیزنده مخترع و دانا و سفره‌سی مبذول و سخا و کرمله مجبول بر وکیل جلیل ابدی آنک زمانه کلنجه امرا و وزرا ایچ اوغلانی رغبتی و خلوت حاصلرینک قصور جنت کبی زینتی و غلمان مثال غلامانی و چهره‌کان کلچهره‌کان ایله ترتیب قلوب حرم محترم رطابتی و محرم نا محرم تفریق اولوناسی مشیتی کورونمه‌مش و بیلنمه‌مش ابدی ...»

Künhülahbâr c. 5 s. 74 ve 107.

[62] Âşık paşa zade s. 188.

[63] Hadikatülvüzera s. 7 اینی هذا الايام متداول اولان ادوات داوات واختشام وزوی عظام (الی هذا الايام متداول اولان ادوات داوات واختشام وزوی عظام) جله احتراعاتیدر. cümlei ihtiraatıdır.

ve debdebe de anın icadı imiş [64]. Gerek devlet teşkilâtında yaptığı yenilik ve gerek hırs ve gururu ve dürüst hareket etmemesi, devlet ricaline kıymet ve ehemmiyet vermemesi gibi halleri sebebiyle Yıldırım Bayezidin beğleri kendisini sevmemiş; Yıldırım Bayezidin Ali paşaya karşı gösterdiği itimat ve anın sözüne ehemmiyet vermesinden dolayı bunlar padişaha bile gücenik imişler [65]. Muharebede askere ihtiyaç sebebiyle (جره‌خور Cerehor) ismiyle yardımcı kuvvet toplamağı iptida Ali paşa meydana çıkarmış ve Ankara muharebesine tekaddüm eden günlerde Cerehor yazmış ve hattâ Bizanstan bile Cerehor almıştır [66].

Çandarlı zade, Emir Süleyman zamanında da bütün devlet idaresini eline almış olup kendi âleminde zevk ve safa içinde yaşayan ve ve sohbet, şiir ve edebiyat meclisleriyle vakit geçiren Emir Süleyman devlet işlerine karışmaz olmuştu. 1403 de muahede akdi için Edirne'ye gelen Pietro Zeno, Ali paşanın bir ve herşey olduğunu beyan etmiştir [67]. Timurun Süleymana gönderdiği mektup ve anın tarafından verilen cevap Ali paşanın diplomatlığı eseridir.

[64] Aşık paşa zade s. 70 ve 189.

[65] (Hazreti padişah (yâni Yıldırım Bayeyit) ceri ve cesur, vakur ve gayyur olduğundan imâlû letâifihıyele meyl ve rağbet buyurmazlardı; binaenaleyh kendilerine tarihi necat ve savabı göstermek isteyenler dahi ifadenin yolunu bulamadıklarından başka halkın kendisine emniyet ve itimatı olmayan Ali paşa, devlet zuhuriyle beraber sadakat üzere hizmette bulunan bir takım kudemâyı bendegâna tercih olduğundan tarafı saltanata her taraftan inkisarı kulüb hasıl olmuş idi. Egerçi Ali paşanın gerek Hudavendigâr Gazi merhumun zamanı hükûmetlerinde ve gerek asrı Bayezid Hânide devletin şan ve şükûhunu ziyade eyliyecek surette hidematı azıme ve nâfiaya muvaffak olduğu inkâr olunamaz; ancak bununla beraber kendisi ikbal harisi olup mizacında dahi ibda ve icat kuvveti olduğundan idarei heyeti devleti usulü mahsusa tahtına koymakla kendi bittabi mercii enâm oldu ve huzuzatı nefsanıyeye meyl ve rağbeti cihetiyle ihtişamatı zâideye saparak taazzum ve tevazu arasında bir mesleki garibe ittihaziyle müşarûn bilbeyan olmuş idi. Bu, işüişrete inhimakinden nâşi dairei mahremiyeti haricinde kalan ümeradan birisi huzuruna girdikte gayet az ve kısa sözler ile savup aldatmak mütalâasında oluşu hem erkânı devleti kendisinden ve hem hakikatı hale vakıf olmayan ahali-i memleketi padişahından tenfire sebep olmuştur.) Hayrullah Efendi, c. 5 s. 97.

[66] Aşık paşa zade s. 77.

[67] F. Taeschner ve P. Wittek taraflarından Der Islam da neşredilmiş olan (sene 1929) Çandarlı vezir ailesine dair kıymetli yazıda Jorga'dan nakledilen (c. 1 s. 328 ilâ 336) bir notta «Andıros adası hâkimi Pietro Zeno 1408 senesinde sinyori tarafından Edirneye Emir Süleymanla müzakere için gönderilmişti; bu zat Çandarlı zade Ali paşanın osmanlı hükûmetinde bir ve her şey (Ein und alles) olduğunu beyan etmiştir.» denilmektedir. Pietro Zeno hakikaten Ali paşa zamanında Edirneye gitmişse de bunun 1408 olmayıp 1402-1403 olduğu Iorga'nın asıl metninde görülüyor (Geschichte des Osmanischen Reiches von N. Jorga, 1908 Gotha s. 328-329). Çünkü Ali paşa 1406 senesinin son ayının on sekizinde vefat etmiştir. Şu halde Der Islam mecmuasında 1403 tarihi sehven 1408 dizilmiş olacaktır.

Ali paşa, cömert, âlihimmet, tuttuğunu koparacak kudrette idi [68]. zamanına göre iyi bir kumandan ve icabında iyi bir diplomat ve lüzumu halinde de karşısındakini atlatmak kudretine malikti; kendisinin ulemâ ile hembezm olduğunu Âşık paşa zâde yazmaktadır; devlette yenilik yapması ve enerjisi ve ilmî kuvvetiyle sözünün üstün olması kendisine bir takım rakip kazandırmış ve fakat bu rakipler propagandalara rağmen Ali paşanın mevkiini sarsamamışlardır; bundan dolayı bütün hücum, halkı kendisinden tenfire yarayacak olan içkiye iptilâsı etrafında dolaşmıştır.

Ali paşanın vefatı hakkında tarihlerde ve terceme-i hale ait kitaplarda hakikate uygun olmıyan tarihler görülmektedir [69]; nerede vefat ettiği de kat'i surette bilinmiyor. Behiştî ve Hoca tarihlerine göre [70] Emir Süleyman ile Ankarada bulunurken vefat etmiştir. Tarihi Osmanî Encümeni mecmuasındaki vefatı senesini gösteren (807 H. 1404 M.) tarihi yanlış olup [71] bu yanlışlık sonradan tashih olunmuştur. Ali paşa 809 senesi Recep ayının yedinci cumartesi gecesi vefat etmiş ve nâşi İznik'te babasının yanına defnedilmiştir. İki bir hücereye yatan bu baba oğlun kabir taşlarının işçilikleri fevkalâde olup yazıları girift sülüstür [72]. Ali Paşanın yedi satır olan kabir kitabesi şudur [73]:

ارتحل سيدالوزراء مرجع
اشراف الوری علی پاشا
بن خيرالدين پاشا جمل الله
الجنة مشواهمن دار
الفنا الى دارالبقا في ليلة

[68] Veziri mumaiyleh nevcivan, kavi devlet ve sahibi tedbiri âli menzilet olmağın her neye ki kasedederdi eli erişürdü; hobrûyâna torlışurdu; hususa انالله جليل يحب الجمال kemâli ile mümtaz bir emiri celilülkadri sahibi râz idi. (Âli c. 5 s. 74.)

[69] Takvimüttevârih ile Güldestede (814 H. 1411 M.) Hadikatülvüzerâ ve ilâveli Esmarüttevârih de (813 H. 1410 M.) ve Münecimbaşı ile Sicilli Osmanîde de doğruya yakın olarak (810 H. 1407 M.) seneleri gösterilmiştir

[70] Behiştî s. 41 ve Tâcüttevarih (c. 1 s. 249) Hayrullah efendi, Musa Çelebinin Sinop yoluyla Rumeliye geçerek Eflak üzerinden yürüyen Musa Çelebiye karşı Süleymanın İstanbul yoluyla Rumeliye gittiği sırada Ali paşanın yolda vefat eylediğini beyan etmektedir. (Cüz 6, s. 61).

[71] Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası, sene 5, s. 192.

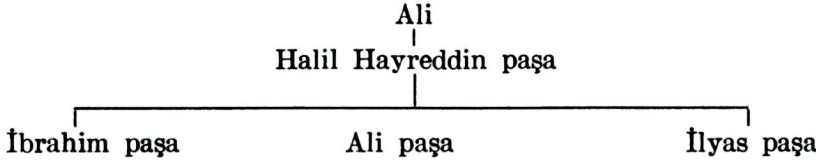
[72] İznikte Türk eserleri (A. Saim Ülgen) Vakıflar dergisi, sayı 1, s. 63.

[73] İznik ve Bursa tarihi (Koyunluoğlu M. Turgut) s. 138 ve Der Islam mecmuası, sene 1929 s. 90.

السبت السابع شهر رجب
لسنة تسع و ثمانماية الهجرية

Bu kitâbe bize Milâdî tarih ile Ali paşanın 1406 Birincikânunun 18 inci günü vefat ettiğini bildirir. Bursada Ali paşa camiinin önünde ve methalin solunda bulunup Ali paşanın vefatı tarihini gösteren (703 H. 1303 M.) tarihli kitâbe tabii yanlış olup sonradan buraya konmuştur.

Ali paşa vakıflarının tevliyet ve nezaretlerini evlâdı olmadığından Bursa kadılarına bırakmıştır. (796 H. 1394 M.) tarihli vakfiyesinde müteveli ve nazır kendisinin himayesine mazhar olan meşhur Molla Fenârî ve bu (808 H. 1405 M.) tarihli vakfiyesinde de kardeşi Bursa kadısı İbrahimdi. Ali paşa 796 hicret senesi tertip ettirdiği vakfiyesiyle bir mescid ile bir zaviye vakfeylemiştir [74]. Mescidi Bursada kendi ismine mensup mahallede büyük Pınarbaşı mezarlığının şarkı cenubisindedir [75]; Ebu İshak Kâzerûnî müridleri için de bir tekke yaptırıp emlakından bir kısmını vakfelediğini merhum Hüseyin Hüsameddin yazmaktadır [76]. Bu neşrettiğimiz vakfiye, zaviyesine ilâve olarak yapılmış olmalı. Silsilesi şöyledir:

Çandarlı ailesi İbrahim ve İlyas paşa kollarından yürümüş ve zamanımıza kadar gelmiştir.

Ali paşanın kölelerinden (Temürtaş ibni Abdullah) isminde biri ümerâdan olmuştur. Bunun (810 Recep, 1407 İkincikânun) ve (820 Muharrem, 1417 Şubat) tarihli iki vakfiyesi vardır [77]. Birinci vakfiyede (من الامراء والاکابر تمر تاش بك بن عبدالله عتيق المرحوم المغفور على پاشا) diye kendi

[74] Evkaf Müdüriyeti umumiyesi kuyudu kadime (Haremeyn birinci defter s. 108) ve Molla Fenârî makalesi (Türk Tarih encümeni mecmuası, sene 16, No. 18 195 s. 374) İznik ve Bursa tarihi isimli eserde (s. 374) Bursadaki camiinin vakfiyesi tarihi (792 H. 1390 M.) senesi olarak gösterilmiştir.

[75] Çandarlı zadelerin vezir ailesi s. 90 (Der Islam sene 1929).

[76] Molla Fenârî makalesi (Türk Tarih encümeni mecmuası, sene 16 s. 372).

[77] Evkaf Umum Müdürlüğü kuyudu vakfiyesi (müceddet Anadolu ikinci defter 1282 den başlar s. 259) ve (müceddet Anadolu sani s. 7).

ismiyle efendisinin ismi yazılı olup diğesinde ise (أمیر کبیر مین الدین تمر تاش) (بن عبدالله) diye zikredilmektedir. Birinci vakfı Hayraboluda, ikincisi Edirnededir [78]. Tarihler bu Temürtaş ile meşhur Kara Ali oğlu Temürtaş'ı karıştırmışlardır.

[78] Çandarlı zâdelere ait İznikteki kabir kitâbeleri merhum Koyunluoğlu Memduh tarafından yazılan (İznik ve Bursa tarihi) isimli eserde neşrolunduğu gibi bunlara ait İznikteki türbe ve camilerinin mimari ehemmiyeti ve pek sanat-kârane olan kabir taşlarının işçiliği hakkında kıymetli Mimarımız B. A. Saim Ülgen' in değerli bir yazısı Vakıflar dergisinin birinci sayısında plân ve resimleriyle beraber neşredilmiştir.

